

ZBIGNIEW HUNDERT
(ZAMEK KRÓLEWSKI W WARSZAWIE – MUZEUM)*

 <https://orcid.org/0000-0002-5088-2465>

Porucznicy husarii koronnej w kampanii mołdawskiej 1686 roku

Streszczenie. Latem 1686 r. wojska polsko-litewskie pod dowództwem króla Jana III ruszyły opanować Mołdawię. W ich składzie znajdowało się 25 koronnych chorągwi husarskich (3580 koni), wśród których zidentyfikowano 20 poruczników. Większość z nich należała do grona zawodowych oficerów z długim stażem w armii. Ich doświadczenie i pozycja społeczna były wyznacznikiem jakości dowodzonych przez nich oddziałów.

Słowa kluczowe: husaria koronna, porucznicy husarscy, kampania mołdawska 1686 roku.

Latem 1686 r. wojska Rzeczypospolitej pod dowództwem króla Jana III ruszyły opanować gospodarstwo mołdawskie. Rozmach przedsięwzięcia był jeszcze większy niż w 1683 r., gdy organizowano wojsko odsieczowe dla oblężonego Wiednia. Potwierdzają to słowa dworzanina i inżyniera królewskiego Filipa Duponta, który na temat efektów mobilizacji w przeddzień wymarszu do Mołdawii pisał tak: „Przyznam, że ja nigdy wcześniej nie widziałem w Polsce tak licznego wojska i w tak doskonałym stanie. Wszystkie oddziały były kompletne, oficerowie dokładnie wypełnili królewskie rozkazy w tej kwestii”¹. Oczekiwano, że kampania przyniesie definitywne rozstrzygnięcia w wojnie z Turcją na tym obszarze działań. Z tej m.in. przyczyny ważną kwestią było odpowiednie przygotowanie do działań formacji husarskiej, odgrywającej dotąd kluczową rolę w polskiej doktrynie wojennej, sprowadzającej się do zniszczenia głównych sił żywych przeciwnika w walnej bitwie. Skuteczność husarii w dużej mierze zależała od poziomu kadry dowódczej, tj. oficerów zajmujących się sprawami wojskowej codzienności i prowadzących swoje jednostki do boju.

* E-mail: zb.hundert@gmail.com; zhundert@zamek-krolewski.pl

¹ F. Dupont, *Pamiętniki historii życia i czynów Jana III Sobieskiego*, tłum. B. Spieralska, oprac. D. Milewski, Warszawa 2011, s. 272. Cf. C. Chowaniec, *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1931, t. IV, z. 1, s. 40–42.

Im właśnie – oficerom w randze poruczników – będzie poświęcone niniejsze studium. Jego celem jest ogólna charakterystyka badanej grupy.

W chwili wymarszu na mołdawski obszar działań wojennych husaria koronna objęta była komputem (etatem) wojennym, zreorganizowanym w porównaniu do czasów odsieczy wiedeńskiej przez sejm warszawski 1685 r.² Zgodnie z wykazem armii koronnej po kampanii 1686 r., przygotowanym na potrzeby wypłaty środków z funduszu hibernowego, husaria składała się z 25 chorągwi w nominalnej sile 3580 koni. W ramach całej koronnej armii komputowej, która liczyła wówczas 33 930 koni i porcji, jazda kopijnicza stanowiła 11%; natomiast w ramach całej etatowej kawalerii (husaria, pancerni, jazda lekka oraz arkabuzeria – 16 410 koni) – 22%³. W drugiej połowie XVII w. procent ten był dość wysoki, choć nie zapominajmy, że największa liczba koronnych chorągwi husarskich w samej epoce Sobieskiego została zmobilizowana trzy lata wcześniej, w ramach przygotowań do kampanii wiedeńskiej (26 chorągwi, 3635 koni)⁴. W przeciwieństwie jednak do działań zbrojnych 1683 r. wszystkie chorągwie koronnej jazdy kopijniczej wzięły udział w pochodzie do Mołdawii. Ponadto wsparły je chorągwie husarii litewskiej, choć jak dotychczas nie wiadomo dokładnie w jakiej liczbie jednostek i w jakiej sile⁵.

² C. Chowaniec, *op. cit.*, s. 17–18; J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 213–219; W. Wasilewski, *Wyprawa bukowińska Stanisława Jabłonowskiego w 1685 roku*, Warszawa 2002, s. 84–85.

³ *Komput wojska koronnego na potrzeby podziału hiberny w 1686 roku*, oprac. Z. Hundert, [w:] *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. V, red. Z. Hundert, K. Żojdź, J.J. Sowa, Oświęcim 2017, s. 314–321; Z. Hundert, *Komputowe oddziały rodziny królewskiej w kampanii mołdawskiej 1686 roku w świetle rozkazów i sprawozdania sejmowego hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego*, [w:] *Jarżmo Ligi Świętej? – Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. D. Milewski, Warszawa 2017, s. 164–167.

⁴ Z. Hundert, *Organizacja husarii koronnej na kampanię wiedeńską 1683 roku*, [w:] „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 166–196; i d e m, *Jeszcze o organizacji husarii koronnej na kampanię 1683 roku* [artykuł w druku]. Należy jednak pamiętać, że zgodnie z dyspozycją sejmu 1685 r., husaria koronna miała liczyć 3642 konie. *Vide*: Z podziału wojska JKM i Rzptej na województwa i ziemie na sejmie anni 1685 uczynionego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Publiczne Potockich [dalej: APP], sygn. 47, t. I, s. 294.

⁵ Na obecnym etapie badań można potwierdzić udział w kampanii mołdawskiej dwóch litewskich rot husarskich: króla (co dowodzą zapisy jej towarzysza – Aleksandra Dionizego Skorobohatego), kasztelana wileńskiego i hetmana polnego litewskiego Józefa Bogusława Słuski, zaciągniętej w 1686 r. *Vide*: A.D. Skorobohaty, *Diariusz*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa 2000, s. 140; J.B. Słuszk a, *Likwidacja kampanii po warszawskim sejmie w roku 1685, kiedy wojska tak koronne jako WKLit. pod komendą na ten czas moją będące były in opere belli i usłudze Rzeczypospolitej, 1685–1688*, [w:] *Źródła do dziejów wojny polsko-tureckiej w latach 1683–1699*, oprac. M. Wagner, Oświęcim 2016, s. 72. Uwagi o udziale Litwinów w kampanii 1686 r. *vide*: M. Wagner, *Udział wojska litewskiego w wojnie polsko-tureckiej 1684–1699*, „Historia i Świat” 2014, nr 3, s. 118–119.

Skład jednostkowy husarii koronnej w 1686 r. oraz zidentyfikowani porucznicy poszczególnych oddziałów zostali zaprezentowani w poniższej tabeli. Dodano również informacje na temat przydziału rot jazdy kopijniczej do pułków jazdy zaciągu polskiego. Zestawienie to stanowi punkt wyjścia do tytułowych rozważań.

Tabela

Chorągwie husarskie w kampanii mołdawskiej 1686 r.

Lp.	Chorągiew	Porucznik	Liczba koni	Pułk
1	Jana III	Michał Florian Rzewuski, podskarbi nadworny koronny	200	Królewski
2	królowicza Aleksandra	Zygmunt Zbierchowski, podkomorzy łomżyński	200	Królewski
3	Samuela Prażmowskiego, wojewody płockiego	Jan Zygmunt Strzałkowski, stolnik zakroczymski	120	Królewski
4	Jana Wielopolskiego, kancлера wielkiego koronnego	Krzysztof Łasko, stolnik kijowski	150	Królewski
5	Marcina Zamoyskiego, podskarbiego wielkiego koronnego	?	150	Królewski
6	Józefa Karola Lubomirskiego, koniuszego koronnego	?	150	Królewski
7	Michała Warszyckiego, miecznika koronnego	Hieronim (Jarosz) Lipiński, łowczy braclawski	150	Królewski
8	Królowicza Jakuba, koni 200	Mikołaj Złotnicki, chorąży poznański	200	Królowicza Jakuba
9	Stefana Branickiego, stolnika koronnego	Krzysztof Stanisław Mokrzecki, cześnik bielski	150	Królowicza Jakuba
10	Aleksandra Cetnera, starosty szczurowieckiego	Jerzy Konstanty Kamiński, miecznik sanocki	100	Królowicza Jakuba
11	Stanisława Jana Jabłonowskiego, wojewody ruskiego, hetmana wielkiego koronnego	Andrzej Chełmski, podstoli sandomierski	200	Hetmana wielkiego

Tabela cd.

Lp.	Chorągiew	Porucznik	Liczba koni	Pułk
12	Jana Małachowskiego, biskupa krakowskiego	Stanisław Małachowski, starosta opoczyński	120	Hetmana wielkiego
13	Wacława Leszczyńskiego, wojewody podlaskiego	Wojciech Łubieński, podstoli buski i sędzia wojskowy lub Mikołaj Kossakowski, cześnik lwowski	120	Hetmana wielkiego
14	Jana Krzysztofa Gnińskiego, wojewody braclawskiego	Jacek Boratyński, podczaszy żydaczowski	120	Hetmana wielkiego
15	Jana Dobrogosta Kraśńskiego, referendarza koronnego	Kazimierz Minor Ligęza, cześnik ciechanowski	150	Hetmana wielkiego
16	Jana Stanisława Jabłonowskiego, wojewodzica ruskiego	Hieronim (Jarosz) Rosnowski, łowczy lwowski	120	Hetmana wielkiego
17	Kazimierza Ludwika Bielińskiego, starosty malborskiego	Stanisław (?) Laskowski	120	Hetmana wielkiego
18	Andrzeja Potockiego, kasztelana krakowskiego, hetmana polnego koronnego	Krzysztof Skarbek, sędzia halicki	200	Hetmana polnego
19	Stanisława Dąbskiego, biskupa płockiego	?	100	Hetmana polnego
20	Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego	Maciej Radziwiński, podstoli nurski	120	Hetmana polnego
21	Wojciecha Urbańskiego, kasztelana wieluńskiego	?	120	Hetmana polnego
22	Adama Mikołaja Sieniawskiego, starosty lwowskiego	Nikodem Żaboklicki, chorąży braclawski	150	Hetmana polnego
23	Mikołaja Radeckiego, stolnika żydaczowskiego	?	100	Hetmana polnego

Lp.	Chorągiew	Porucznik	Liczba koni	Pułk
24	Szczęsnego Kazimierza Potockiego, wojewody krakowskiego	Kazimierz Chrzastowski, podstoli czernihowski	120	Wojewody krakowskiego
25	Rafała Leszczyńskiego, wojewody kaliskiego	Piotr Górski (?)	150	Wojewody kaliskiego

Źródło: *Komput wojska koronnego na potrzeby podziału hiberny w 1686 roku*, oprac. Z. Hundert, [w:] *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. V, red. Z. Hundert, K. Żojdź, J.J. Sowa, Oświęcim 2017, s. 314–321 i poniższe rozważania.

Powyższe zestawienie pokazuje, że w grupie 25 chorągwi husarskich nie udało się ustalić poruczników dla pięciu jednostek; ponadto nie we wszystkich zidentyfikowanych przypadkach występuje pewność, czy dany oficer był w 1686 r. porucznikiem wskazanego oddziału. Mimo to z danych zawartych w tabeli wyłania nam się pewien obraz. Husaria koronna w 1686 r. była zgrupowana w sześciu z 12 pułków koronnej jazdy komputowej⁶. Najwięcej jednostek zgromadzono w pułku królewskim i hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego – po siedem. W przypadku pułku królewskiego nie wiemy, kto był porucznikiem w dwóch chorągwiach husarskich, ale w pułkach królewiczowskim i Jabłonowskiego znamy w zasadzie wszystkich – choć pewności nie mamy w przypadkach Stanisława Laskowskiego i Wojciecha Łubieńskiego; zresztą w innych też pojawiają się pewne wątpliwości. Z sześciu jednostek jazdy kopijniczej w pułku hetmana polnego koronnego Andrzeja (Jędrzeja) Potockiego nie znamy aż trzech poruczników. Pewności nie ma także w przypadku dowódcy chorągwi husarskiej wojewody kaliskiego Rafała Leszczyńskiego. Niewątpliwie dość ciekawą kwestią jest tu to, że spośród pięciu chorągwi, dla których nie ustalono dowódców, cztery straciły swoich poruczników w kampaniach lat 1683–1684⁷.

⁶ *Komput wojska koronnego...*, s. 314–321; Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 167.

⁷ Andrzej Siemianowski z rotty Wojciecha Urbańskiego i Konstanty Kalińskiego z rotty biskupa Stanisława Dąbskiego poległ 7 X 1683 r. pod Parkanami; Władysław Wilczkowski z rotty Józefa Karola Lubomirskiego oraz Stefan Ważyński z rotty Marcina Zamoyskiego – pierwszy z nich zmarł w kilka dni po bitwie wiedeńskiej, drugi przed 26 X 1684 r. *Vide: Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* [dalej: AGZ], t. X (*Spis oblat zawartych w aktach grodu i ziemstwa lwowskiego*), oprac. K. Liske, Lwów 1884, s. 353 (nadanie starostwa tarnogórskiego Nikodemowi Żaboklickiemu po śmierci Ważyńskiego, obóz pod Jazłowcem, 26 X 1684); Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 186–189.

Nie ma żadnych wątpliwości co do przydziałów służbowych 15 poruczników (M.F. Rzewuski, Z. Zbierchowski, J.Z. Strzałkowski, K. Łasko, M. Złotnicki, K.S. Mokrzecki, J.K. Kamiński, A. Chełmski, J. Boratyński, K. Minor Ligęza, H. Rosnowski, K. Skarbek, N. Żaboklicki, M. Radzimiński, K. Chrzastowski). Część z nich była bohaterami osobnych rozpraw naukowych; ponadto nazwiska kilku z nich pojawiały się w kontekście działań wojennych 1686 r. jako poruczników poszczególnych jednostek. Najwięcej wiemy o porucznikach jednostek królewskich i hetmańskich: Rzewuskim, Zbierchowskim, Złotnickim, Chełmskim i Żaboklickim. Pierwszy z nich porucznikiem jazdy został w 1663 r., a siedem lat później stał już na czele chorągwi husarskiej Wacława Leszczyńskiego, ówczesnego krajczego koronnego. Od 1682 r.⁸ dowodził hetmańską husarią Jabłonowskiego, a od 1684 do śmierci we wrześniu 1687 r. stał na czele rot husarskiej JKM, jak również całego pułku królewskiego⁹. W okresie prowadzenia husarii Jana III wykonywał wiele samodzielnych zadań bojowych czy misji publicznych, dlatego dowodzenie jednostką pod jego nieobecność obejmował chorąży Benedykt Świechowski, czego świadectwo znajdziemy m.in. w korespondencji¹⁰.

Spośród kolejnych dowódców husarskich na pierwszy plan wysuwa się chorąży poznański M. Złotnicki, który porucznikiem jazdy był od 1665 r. Pięć lat później stanął na czele rot husarskiej wojewody kijowskiego A. Potockiego, a w latach 1678–1688 porucznikował w husarii królewicza Jakuba. Następnie, do swej śmierci w 1696 r., prowadził chorągiew kopijników i cały pułk jazdy Jana III¹¹. Złotnicki wywodził się z kręgu oficerów objętych patronatem Jerzego Sebastiana Lubomirskiego, podobnie jak Andrzej Chełmski, który już w latach sześćdziesiątych XVII w. stał na czele chorągwi pancерnej rokoszana¹², a na-

⁸ O tym, że w tym czasie objął dowództwo chorągwi hetmańskiej po zmarłym staroście żytomierskim Zbigniewie Bliskowskim, informują nas awizy z Piotrkowa z 21 I 1682. *Vide*: Archiwum Państwowe w Toruniu, Archiwum Miasta Torunia, kat. II, sygn. XIII-36, k. 5v. Za udostępnienie fotokopii tego dokumentu składam podziękowania Janowi Jerzemu Sowie.

⁹ O Rzewuskim *vide*: M. Nagiełski, *Rzewuski Michał Florian*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXXIV, Wrocław 1992, s. 130–133; w kontekście 1686 r.: Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, *passim*.

¹⁰ Towarzysz chorągwi husarskiej JKM Dominik Pruszyński informował w listopadzie 1686 r., że jego oddział stanął już na konsystencji pod komendą chorążego. Z pisma samego chorążego wiemy, że w poprzednim roku doglądał chorągwi w obozie pod Uściami, choć zazaczył, że czeka na przybycie podskarbiego Rzewuskiego. *Vide*: B. Świechowski do Stanisława Antoniego Szczuki, obóz pod Uściami 25 VIII 1685, AGAD, APP, sygn. 163a, t. XIII, s. 699; D. Pruszyński do S.A. Szczuki, Lwów 20 (?) XI 1686, *ibidem*, s. 197–198.

¹¹ Rejestry popisowe chorągwi, którymi dowodził M. Złotnicki w latach 1670–1696, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: BOss.], rkps 11906/III, t. I, s. 7 i n.; M. Wagner, *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. I, Oświęcim 2013, s. 315–317 [hasło: *Złotnicki Mikołaj*].

¹² Porucznikiem tej jednostki był na pewno w 1665 r. *Vide*: *Komput wojska jmp. Jerzego Lubomirskiego i która chorągiew za którą chodzi*, [w:] M. Nagiełski, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 333.

stępnie jego synów: Stanisława Herakliusza i Hieronima Augustyna. Od 1684 r. przez 10 lat dowodził husarią hetmańską Jabłonowskiego¹³. Zastąpił go Nikodem Żaboklicki – po śmierci hetmana wielkiego w 1702 r. porucznik chorągwi królewicza Fryderyka Augusta (do śmierci w 1706 r.). Na czele husarii hetmańskiej Dymitra Wiśniowieckiego stał już w roku 1668. Następnie przez wiele lat dowodził chorągwią Mikołaja Hieronima Sieniawskiego, od 1683 r. hetmana polnego koronnego. Po jego śmierci oddział objął syn hetmana – Adam Mikołaj Sieniawski, a Żaboklicki dowodził nim nadal, aż do 1695 r. W omawianym okresie był bez wątpienia oficerem o największym husarskim doświadczeniu¹⁴. W przeciwieństwie do wyżej wymienionych nie był równocześnie dowódcą pułku, do którego miał przydział, tym był bowiem w 1686 r. Krzysztof Skarbek, porucznik pancerny na pewno już w 1670 r., a od końca lat siedemdziesiątych XVII w. porucznik husarski A. Potockiego, kasztelana krakowskiego (od 1682 r.) i hetmana polnego koronnego (od 1684 r.). W tym czasie zaliczył epizod dowodzenia chorągwią brata swego pryncypała – Szczęsnego Kazimierza w kampanii wiedeńskiej. Po śmierci A. Potockiego w 1691 r. jego chorągiew przyjęła imię królewicza Konstantego – a sam Skarbek został jednym z dowódców pułku królewskiego. Gdy zmarł Złotnicki, wiosną 1696 r. bezskutecznie ubiegał się o komendę nad husarią królewską¹⁵. Przydział służbowy w wojsku, podobnie jak Żaboklicki, zatrzymał do swej śmierci w 1706 r.¹⁶

Przedstawiciele wymienionej grupy występowali w omawianym czasie z tytułami pułkowników królewskich, a zakres ich wojskowych powinności wykraczał poza dowodzenie samymi chorągwiami¹⁷, w związku z tym, tak samo jak Rzewuski, musieli wyręczać się zastępcami. Grono to należy poszerzyć o dwóch kolejnych pułkowników służących w pułku królewskim: Zygmunta Zbierzchowskiego i Krzysztofa Łaskę. Pierwszy był porucznikiem w chorągwi hetmańskiej D. Wiśniowieckiego od 1668 r., a husarskiej od 1680 r. W 1683 r. dowodził rotą

¹³ Rejestry popisowe chorągwi, którymi dowodził A. Chełmski w latach 1667–1694, BOss., rkps 11906/III, t. II, s. 7 i n. Jako dowódca roty husarskiej i pułku hetmana w 1686 r. wspomniany choćby przez samego Jabłonowskiego. *Vide*: Rozkazy hetmana S.J. Jabłonowskiego, Busk 13 IV 1686; Lwów 12 V 1686; Uście nad Dniestrem 27 VI 1686, *ibidem*, rkps 250/II, k. 46, 53v–55v, 69v. O wywodzeniu się Złotnickiego i Chełmskiego z kręgu protekcyjnego J.S. Lubomirskiego *vide*: Z. Hundert, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, wyd. 2, Oświęcim 2019, s. 185–186.

¹⁴ Z. Hundert, J.J. Sowa, *Od towarzysza jazdy do wojewody podolskiego. Przebieg służby wojskowej Nikodema Żaboklickiego w latach 1656–1706*, „Res Historica” 2016, nr 42, s. 127–181.

¹⁵ *Vide*: K. Skarbek do Jana III, Jabłonna 8 VI 1696, Nacyjanal’ny Histaryczny Archiy Bielarusi, Minsk, f. 695, op. 1, sygn. 244, k. 194.

¹⁶ A. Kaźmierczyk, *Skarbek Krzysztof*, [w:] *PSB*, t. XXXVIII, Warszawa–Kraków 1997, s. 19–21.

¹⁷ Liczne przykłady powinności dowodzenia dużymi grupami wojska przez Rzewuskiego, Chełmskiego, Złotnickiego czy Skarbka w kontekście kampanii 1686 r. *vide*: Z. Hundert, *Komputowe oddziały..., passim*.

królewicza Aleksandra, z którą wślawił się pod Wiedniem. Z wojska wystąpił po kampanii 1687 r.¹⁸ Łasko natomiast stał na czele swojej jednostki przez blisko 40 lat (1660–1700). W tym okresie chorągiew czterokrotnie zmieniała swego posiadacza, a w 1676 r. – tryb służby z pancernego na husarski¹⁹. Zbierzchowski i Łasko bez wątplenia należeli w 1686 r. do grona zasłużonych poruczników husarskich – zwłaszcza ten pierwszy, po tym jak wślawił się 12 września 1683 r. pod Wiedniem, prowadząc straceńczą, próbną szarżę rotę królewicza Aleksandra na tureckie namioty.

Z pozostałych poruczników, których przydziały służbowe w tytułowej kampanii mołdawskiej nie wzbudzają wątpliwości, kilku również było zasłużonymi dowódcami. Jan Zygmunt Strzałkowski porucznikował w husarii Samuela Prażmowskiego od 1677 r. – wcześniej był jej towarzyszem, chorążym i namiestnikiem (przed 1676 r. służyła w trybie pancernym). W 1688 r. chorągiew przejął Stanisław A. Szczuka, referendarz koronny, a Strzałkowski był w niej porucznikiem nie tylko do 1691 r., jak odnotowano w literaturze, lecz także później²⁰. Nieco wcześniej komendę w chorągwi husarskiej inicjował Jacek Boratyński – w 1676 r., a chorągwią Jana Gnińskiego, podkanclerzego koronnego, którą w 1684 r. objął syn i imiennik, wojewoda czernihowski (potem braclawski i pomorski), dowodził do swej śmierci na przełomie lat 1696 i 1697²¹. Porucznikiem chorągwi podstolego koronnego Stefana Grudzińskiego, która od 1683 r. chodziła pod imieniem Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, Maciej Radziwiński był

¹⁸ M. Wagner, *Zapomniany bohater bitwy wiedeńskiej. Zygmunt Zbierzchowski (około 1635–1691) – porucznik husarski*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. IV, red. A. Smoliński, Toruń 2013, s. 63–79; Z. Hundert, *Związki szlachty województwa mazowieckiego z wojskiem w dobie panowania Jana III Sobieskiego – wybrane przykłady*, [w:] *Spoleczeństwo polskie i wojsko*, red. K. Maksymiuk, D. Wereda, A. Zawadzki, Siedlce 2016, s. 84–85. W kontekście Zbierzchowskiego jako porucznika husarii w 1686 r. *vide* asygnację skarbową na zapłacenie chorągwi husarskiej „królewicza jmści Aleksandra pod jmp. podkomorzym łomżyńskim” za IV kwartał służby 1686, Radom 27 III 1687, AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], dz. VI, sygn. 24, f. 186.

¹⁹ Z. Hundert, *Oddziały Radziwiłłów w wojsku koronnym w dobie panowania „królów rodaków” (1669–1696)*, [w:] *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 273–274 (tam odniesienia do dalszej literatury).

²⁰ M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. I, s. 255–256 [hasło: *Strzałkowski Jan Zygmunt*]; Z. Hundert, *Związki szlachty...*, s. 86. Niewątpliwie dowódcą husarskim S.A. Szczuki był jeszcze w 1693 r., gdy nadał do swego pryncypała list z obozu wojskowego pod Koszylowcami 18 X 1693 r. *Vide*: AGAD, APP, sygn. 163a, t. XXIV, s. 160–161.

²¹ Z. Hundert, *Jacek (Hiacynt) Boratyński – podczaszy żydaczowski i porucznik husarski w dobie wojen polsko-tureckich w drugiej połowie XVII wieku. Studium z zawodu żołnierskiego*, „Saeculum Christianum” 2017, t. XXIV, s. 170–183. W cytowanym artykule data śmierci i końca służby wojskowej Boratyńskiego nie były jeszcze znane. Z analizy dokumentacji hibernowej wiemy, że jako porucznik husarski Gnińskiego zmarł między październikiem 1696 a czerwcem 1697 r. *Vide*: Central’nyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy, m. L’wiv [dalej: CDIAUL], f. 10, op. 1, sygn. 88, s. 909. Informację tę zawdzięczam uprzejmości Jana Jerzego Sowcy.

od końca 1675 r. Swoją funkcję wykonywał przynajmniej do 1689 r.²² Kolejny dowódca, Kazimierz Chrzastowski, jako porucznik husarski S.K. Potockiego, otrzymał atestację hetmańską, że brał udział w kampanii 1686 r., co rozwiązuje problem jego przydziału. Dowódcą husarii wojewody krakowskiego był jeszcze w latach dziewięćdziesiątych, gdy S.K. Potocki objął po zmarłym bracie buławę polną koronną²³. Potwierdzeniem na dowodzenie konkretnymi chorągwiami w 1686 r. dysponujemy również w przypadkach Konstantego Jerzego Kamińskiego, który zastąpił swego brata Andrzeja – porucznika roty Aleksandra Cetnera jeszcze w 1683 r.²⁴, oraz Hieronima Rosnowskiego, dowódcy husarii wojewody pomorskiego Władysława Denhoffa od 1683 r., która w trakcie kampanii moldawskiej nosiła już imię syna hetmana – Jana Stanisława Jabłonowskiego²⁵. Porucznikiem tej jednostki był do śmierci w czerwcu 1694 r.²⁶

Ostatnimi z omawianej grupy 15 poruczników są Kazimierz Minor Ligęza oraz Krzysztof Stanisław Mokrzecki. Pierwszego wspomiano w uniwersale hetmańskim z grudnia 1685 r. jako dowódcę husarskiego referendarza koronnego i starosty warszawskiego Jana Dobrogosta Krasieńskiego²⁷. Porucznikiem tegoż, od 1688 r. wojewody płockiego, był na pewno jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XVII w., gdy równocześnie sprawował urząd sędziego wojskowego. Potwierdza to dokumentacja wypłat larcicji dla kadry oficerskiej na komisji hibernowej 1695 r.²⁸ Minor miał dość ciekawą przeszłość zawodową, pod koniec lat sześćdziesiątych był bowiem towarzyszem husarskim, w 1670 r. porucznikiem pancernym, a w latach 1673–1675 rotmistrzem jazdy, po czym wystąpił ze służby. Do wojska wró-

²² Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 188 (tam odniesienia do dalszej literatury).

²³ Atestacja hetmańska S.J. Jabłonowskiego, Lwów 9 XI 1686, BOss., rkps 250/II, k. 112v; M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. III, Oświęcim 2018, s. 35–36 [hasło: *Chrzastowski Kazimierz*].

²⁴ Przydział A. Kamińskiego do chorągwi A. Cetnera w 1683 r. zaświadcza protestacja przeciw całej chorągwi, w tym przeciw jej porucznikowi, z ksiąg grodzkich lwowskich, oblatowana 22 III 1683 r. *Vide*: CDIAUL, f. 9, op. 1, sygn. 445, s. 566–569. J.K. Kamiński, jako porucznik husarski Cetnera, został odnotowany pod datą 19 X 1686 r. (*AGZ*, t. X, s. 356).

²⁵ Rosnowskiego, jako porucznika husarskiego młodego Jabłonowskiego oraz dowódcę „komenderowanych”, wspomina pod datą 6 X 1686 r. hetman wielki. *Vide*: *Relacja praeclare gestorum wojska JKM i Rzptej w czteroletnich kampaniach poczynszy anno 1685, aż do terażniejszego sejmu in anno 1688 zaczętego sup auspicej wielkiej bulawy jw. jmp. Stanisława Jana na Jablonowie Jabłonowskiego, wdy i generała ziem ruskich, HWK. Ekspedycja in facie całej Rzptej na sejmie tymże w senacie 12 february an. supra scripto*, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps 1081, s. 55. O Rosnowskim w 1683 r. *vide*: Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 183–184, 187.

²⁶ Syn hetmana odnotował w swoim dzienniku pod datą 14 VI 1694 r.: „Mój porucznik, p. Jarosz Rosnowski, poczciwy człek, żołnierz wielki, mój przyjaciel doskonały umarł nagle”. *Vide*: *Dziennik Jana Stanisława Jabłonowskiego*, cz. 1 (1694–1695), oprac. W. Chomętowski, Warszawa 1865, s. 25.

²⁷ Uniwersał S.J. Jabłonowskiego, Lwów 4 XII 1685, BOss., rkps 250/II, k. 25–25v.

²⁸ Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie [dalej: BCz.], rkps 2524, s. 50. Informację tę zawdzięczam uprzejmości Jana Jerzego Sowy.

cił w 1683 r. jako porucznik husarii – i w takim charakterze winien uczestniczyć w kampanii mołdawskiej²⁹. O wiele mniej możemy powiedzieć o Mokrzeckim, ale dzięki badaniom Emila Kalinowskiego wiemy, że porucznikiem husarskim Stefana Branickiego był już na pewno w sierpniu 1683 r., czyli tuż po przebrojeniu chorągwi z pancernejszą na kopijniczą. Swoją funkcję pełnił do śmierci w połowie 1687 r., po czym zastąpił go chorąży bielski Wacław Jaruzelski³⁰.

Spośród pozostałych czterech postaci (S. Małachowski, H. Lipiński, S. Laszkowski, W. Łubieński), których funkcje porucznikowskie w kampanii 1686 r. nie są do końca pewne, na pierwszy plan wysuwa się dowódca roty husarskiej biskupa krakowskiego Jana Małachowskiego – a równocześnie jego bratanek i protegowany – starosta opoczyński, Stanisław. Jako dowódca chorągwi swego stryja biskupa był odnotowany w instrukcji dla posłów wojskowych na sejm warszawski 1685 r.³¹ Z racji tego, że wypełniał wiele misji politycznych, nie był zbyt częstym gościem w obozie wojskowym. Mimo to wydaje się, że wciąż sprawował obowiązki porucznika. W lipcu 1687 r. jego stryj pisał, że starosta opoczyński znajduje się w Kielcach, potem jedzie do Wielkopolski, ale „odprawiwszy tam kontakty, nic nie bawiąc, pospieszy *ad campum honoris et sagum reassumet*”³². Wynika z tego, że Małachowski nadal służył w wojsku, raczej w chorągwi husarskiej swego stryja. Nie wiadomo jednak, jak długo utrzymał swój przydział, zważywszy, że w latach dziewięćdziesiątych XVII w. często pełnił powinności dyplomatyczne, uzyskując też wysokie godności senatorskie. Zmarł w 1699 r. jako wojewoda poznański³³.

Kolejne rozważania zostaną poświęcone dowódcom chorągwi husarskich Michała Warszyckiego i Kazimierza Ludwika Bielińskiego. Porucznikiem pierwszej od 1676 r. (jeszcze jako roty kasztelana krakowskiego Stanisława Warszyckiego) i przynajmniej do 1683 r. był Hieronim Lipiński³⁴. Funkcji tej nie pełnił na pewno w 1688 r., ponieważ porucznikiem chorągwi husarskiej miecznika koronnego M. Warszyckiego odnotowano wtedy Krzysztofa Chełmskiego, łowczego krakowskiego³⁵. Ten z kolei nie mógł dowodzić husarią Warszyckiego

²⁹ Więcej o Minorze *vide*: Z. Hundert, *Związki szlachty...*, s. 86–87 (tam odniesienia do dalszej literatury).

³⁰ E. Kalinowski, *Jaruzelski – bohater czy zdrajca? Nieoczywista biografia wojskowego i polityka* [artykuł w druku, udostępniony przez autora].

³¹ Instrukcja wojskowa, Jazłowiec 3 XI 1684, BCz., rkps 180, s. 373–374; M. Wagner, *Kampania żwaniacka 1684 roku*, Warszawa 2013, s. 198–199.

³² J. Małachowski do S.A. Szczuki, Kielce 27 VII 1687, AGAD, APP, sygn. 163a, t. XIII, s. 427–428.

³³ W. Dworzaczek, *Małachowski Stanisław*, [w:] *PSB*, t. XIX, Wrocław 1974, s. 414–415. Biograf Małachowskiego odnotował, że brał on udział w kampanii mołdawskiej 1686 r.

³⁴ *Vide*: M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. III, s. 121–122 [hasło: *Lipiński Hieronim (Jarosz)*]; Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 185, 187.

³⁵ Atestacja hetmana S.J. Jabłonowskiego, że K. Chełmski był w 1688 r. komisarzem wojskowym do podziału hiberny, Lwów 19 XI 1689, AGAD, ASK, dz. VI, sygn. 24, f. 308.

w tytułowej kampanii mołdawskiej, jak wynika bowiem z jednego z rozkazów hetmańskich, sprawował wówczas komendę rotę pancerną miecznika koronnego³⁶. Podobny problem pojawia się w przypadku chorągwi starosty malborskiego K.L. Bielińskiego. Pierwszym dotąd znanym dowódcą tej roty był Wacław Iskra, tytułujący się porucznikiem Bielińskiego w swoim testamencie sporządzonym 8 lipca 1687 r.³⁷ Ten przydział służbowy utrzymał do swej śmierci w kampanii mołdawskiej 1691 r. Pięć lat wcześniej nie mógł dowodzić husarią Bielińskiego, ponieważ sam hetman Jabłonowski nazywał go wtenczas chorążym własnej chorągwi husarskiej³⁸. Pozostaje zatem pytanie, skąd wiemy, że porucznikami tych dwóch chorągwi husarskich byli w 1686 r. H. Lipiński i być może S. Laskowski?

Wydaje się, że rozstrzygające będą tu informacje zawarte w protestacji stolnika kaliskiego Adama Stawskiego, oblatowanej w grodzie halickim 29 września 1684 r. W administrowanych przez Stawskiego Szumlanach szkody miały poczynić cztery chorągwie husarskie: „jnp. miecznika koronnego, porucznik pan Lipiński”; „jnp. wojewody malborskiego [Franciszka Jana Bielińskiego – Z.H.], porucznik p. Laskowski”; ponadto chorągwie J.S. Jabłonowskiego, gdzie odnotowano porucznika Jarosza (czyli Hieronima) Rosnowskiego, oraz S.K. Potockiego pod dowództwem namiestnika³⁹. Widzimy zatem, że na przełomie lat 1684 i 1685 porucznikiem Warszuckiego nadal był Lipiński – i w świetle powyższych ustaleń winien sprawować swą powinność co najmniej do 1686 r. W rocie wojewody malborskiego, po którego śmierci jednostkę objął w maju 1685 r. syn, starosta malborski K.L. Bieliński⁴⁰, porucznikiem był Laskowski – zapewne tożsamy ze Stanisławem Laskowskim, który jako deputat, kwitował w maju 1683 r. odbiór pieniędzy na husarię wojewody Bielińskiego z subsydiów cesarskich⁴¹. W ten sposób należy przyjąć, że Laskowski był porucznikiem w chorągwi Bielińskich w latach 1683–1686, po czym zastąpił go W. Iskra.

³⁶ Rozkaz S.J. Jabłonowskiego dla K. Chełmskiego, porucznika rotę pancerną miecznika koronnego, aby wziął pod komendę grupę wojska, obóz pod Łopuszną Doliną 26 VIII 1686, BOss., rkps 250/II, k. 90v; Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 179.

³⁷ J.J. Sowa, „Dysponuję krwawą pracą moją”. *Testamenty oficerów wojska koronnego z ksiąg grodzkich hwoskich z lat 80. XVII wieku*, [w:] *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej*, red. K. Bobiatyński, P. Gawron, K. Kossarzecki, D. Milewski, P. Kroll, „Biblioteka Epoki Nowożytnej” 2017, z. 5, s. 589–590, 601–602.

³⁸ *Relacja praeclare gestorum wojska...*, s. 22, 39, 74, 98; rozkaz S.J. Jabłonowskiego, aby każdy pułk ordynował towarzyszy pod komendę „jnp. Iskry, chorążego chorągwi mojej usarskiej”, w obozie nad Łopuszną Doliną 28 VIII 1686, BOss., rkps 250/II, k. 91v.

³⁹ Protestacja A. Stawskiego, oblata 29 XII 1684, CDIAUL, f. 5, op. 1, sygn. 186, s. 1061–1063.

⁴⁰ List przypowiedni K. Bielińskiemu, staroście malborskiemu i mławskiemu na chorągiew husarską 120 koni, kancelaria koronna wystawiła w Warszawie 25 V 1685 r. *Vide*: AGAD, Metryka Koronna, *Sigillata*, sygn. 14, s. 2.

⁴¹ Pokwitowania odbioru gotówki ze środków cesarskich na rotę husarską F.J. Bielińskiego przez S. Laskowskiego, Warszawa 19 V 1683, AGAD, ASK V, sygn. 11, f. 310 i dz. VI, sygn. 23, f. 663.

Ostatnie przypadki będą dotyczyły poruczników chorągwi dwóch Leszczyńskich: wojewody podlaskiego Wacława i kaliskiego Rafała. W pierwszej dowódcą mógł być Wojciech Łubieński. Jako porucznik husarski został odnotowany już pod koniec lat siedemdziesiątych, choć na pewno nie dowodził w chorągwi kasztelana bełskiego Jana Aleksandra Myszkowskiego, jak informuje nas o tym pamiętnikarz Mikołaj Jemiołowski⁴². Gdy poległ 3 września 1688 r. w trakcie kampanii kamienieckiej, hetman Jabłonowski odnotował go jako porucznika husarskiego w kompucie koronnym marszałka nadwornego litewskiego Jana Karola Dolskiego – chorągiew ta zaś nosiła wcześniej imię wojewody podlaskiego⁴³. Wydaje się zatem, że Łubieński mógł dowodzić tą jednostką od momentu, gdy wcześniejszy porucznik – M.F. Rzewuski objął w 1682 r. komendę husarii hetmańskiej. Problemem jest to, że w 1686 r. porucznikiem W. Leszczyńskiego tytułował się Mikołaj Kossakowski, który jeszcze 14 lat wcześniej był towarzyszem tej roty⁴⁴. Być może w kampanii mołdawskiej był dowódcą tymczasowym, ponieważ Łubieński, jako funkcyjny w wojsku (sędzia wojskowy) oraz osoba często delegowana do różnych samodzielnych zadań militarnych, rzadko w sposób bezpośredni mógł dowodzić rotą husarską W. Leszczyńskiego⁴⁵. Jeżeli zaś chodzi o chorągiew R. Leszczyńskiego, to dysponujemy tylko jedną wzmianką z 1689 r., że jej porucznikiem był Piotr Górski⁴⁶. Być może pełnił tę funkcję wcześniej, ale sprawa ta pozostaje niepewna i wymaga kolejnych poszukiwań źródłowych.

Dwudziestu zidentyfikowanych poruczników (z osobą Kossakowskiego 21) wśród 25 chorągwi stanowi 80%. Wydaje się, że jest to wystarczający współczynnik, by sformułować zasadnicze wnioski. Z badanego gremium siedem osób pełniło nieprzerwanie funkcje oficerskie od lat sześćdziesiątych XVII w. (Rzewuski, Złotnicki, Zbierzchowski, Chełmski, Łasko, Skarbek i Żaboklicki). Jednakże tylko trzech od tego czasu było porucznikami husarskimi: Żaboklicki (od 1668 r.), Złotnicki i Rzewuski (od 1670 r.). Pierwszy w okresie kampanii mołdawskiej sprawował swą komendę nad husarią od lat 18, dwaj kolejni – 16. Porucznikiem

⁴² M. Jemiołowski, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, Warszawa 2000, s. 503. Porucznikiem chorągwi Myszkowskiego był wówczas Mikołaj Radecki, który na czele tej jednostki w 1686 r. stał już jako rotmistrz. *Vide*: Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 189.

⁴³ *Relacja praeclare gestorum wojska...*, s. 92. O zmianie patrona chorągwi z Leszczyńskiego na Dolskiego *vide*: J. Wiłmmer, *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1683–1689*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1962, t. VIII, s. 254.

⁴⁴ Pozew M. Kossakowskiego przeciw towarzyszywi rotę husarskiej JKM Wawrzyńcowi Bobrowskiemu, CDIAUL, f. 9, op. 1, sygn. 459, s. 358. Informację tę zawdzięczam uprzejmości Jana Jerzego Sowy. O Kossakowskim jako towarzyszu rotę W. Leszczyńskiego w 1672 r. *vide*: Z. Hundert, *Między buławą a tronem...*, s. 202.

⁴⁵ Ogólnie o Łubieńskim *vide*: M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. II, Oświęcim 2014, s. 166–167 [hasło: *Łubieński Wojciech*].

⁴⁶ *Testament Stefana Kazimierza Gorzszkiewicza z 12 lipca 1689 roku*, [w:] *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej z XVII wieku*, oprac. P. Klint, K. Rzemienicki, J. Węglorz, Wrocław 2018, s. 486.

jazdy na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVII w. był również K. Minor, z tym że w latach 1675–1683 był poza wojskiem. Z poruczników husarskich w 1686 r. najdłuższym stażem oficerskim mogli poszczycić się Łasko, Rzewuski, Złotnicki i Chełmski, choć ten ostatni dowódcą husarii został późno, bo w 1684 r. Tu za podobny przykład służy Zbierzchowski, oficer jazdy od 1668 r., a porucznik husarski od 1680 r. Z kolei Łasko wraz z Boratyńskim i Lipińskim zostali porucznikami chorągwi husarskich, które po przeformowaniu z jednostek pancernych weszły do służby koronnej 1 maja 1676 r. Podobny staż do nich mieli Radziwiński, porucznik husarski od końca 1675 r., oraz Strzałkowski, dowódca husarii Prażmowskiego od początków 1677 r.⁴⁷ Obaj zresztą na porucznikostwo husarskie zostali wybrani bezpośrednio z grona towarzyszy husarskich (jak Boratyński i chyba Kossakowski), co oznacza, że w przeciwieństwie do Łaska czy Lipińskiego nie pełnili wcześniej funkcji dowódczych w jeździe pancernej. Do poruczników ciężkiej jazdy, którzy rozpoczęli swoją posługę oficerską w jeździe kopijniczej na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVII w., należeli Skarbek i zapewne Łubieński. Małachowski, Minor, Rosnowski, Mokrzejki i Laskowski porucznikami w husarii byli od czasów kampanii wiedeńskiej. Chrząstowski natomiast swoją funkcję otrzymał już po przystąpieniu Rzeczypospolita do Ligi Świętej (1684 r.), podobnie zresztą jak Chełmski. Czy był to jego pierwszy przydział oficerski, tego nie wiemy⁴⁸.

Z przytoczonych danych wynika, że niemal wszyscy z badanej grupy byli szlachtą urzędniczą, z czego jeden w randze dygnitarza (Rzewuski, podskarbi nadworny). Wyjątek stanowią tu Laskowski i Górski, aczkolwiek za mało o nich wiemy, żeby wykluczyć ich z tej grupy z całą stanowczością. Część z tytułowych dowódców była dość aktywna w działalności publicznej, i nie tylko na forum lokalnym. Tacy porucznicy husarscy z 1686 r., jak Rzewuski, Żaboklicki, Skarbek czy H. Rosnowski byli posłami szlacheckimi na ostatni sejm warszawski z 1685 r.⁴⁹ Ich działalność publiczna stanowiła na ogół realizację linii politycznej możliwych protektorów, również tych pozostających poza wojskiem. Największe możliwości protekcyjne mieli król i obaj hetmani koronni i to ich kręgi patronackie najczęściej reprezentowali omawiani dowódcy husarii. Stopień intensywności ich usług czy forma zależności bądź niezależności od poszczególnych ośrodków protekcyjnych zasługuje jednak na osobne omówienie. W tym miejscu można jedynie wskazać, że dobrym przykładem na to, że rozwój kariery

⁴⁷ Z. Hundert, *Husaria koronna w wojnie polski-tureckiej 1672–1676*, wyd. 2, Oświęcim 2014, s. 113, 118–126 i n.

⁴⁸ Być może służył wcześniej w husarii S. Potockiego, ponieważ w rejestrach popisowych tej jednostki do pierwszego kwartału 1675 r. występowało nazwisko Chrząstowskiego. Nie ma jednak pewności, czy pod tym nazwiskiem krył się późniejszy porucznik. *Vide*: rejestry popisowe chorągwi husarskiej S. Potockiego z lat 1674–1676, AGAD, ASK, dz. 85 (Akta Skarbowo-Wojskowe), sygn. 105, k. 16–27v.

⁴⁹ R. Kołodziej, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014, s. 534–542.

oficerskiej w dużej mierze zależał od możliwości protekcyjnych patronów chorągwi, jest przypadek J. Boratyńskiego. Dynamika jego awansu wyhamowała wówczas, gdy chorągiew husarską, w której porucznikował, przejął po podkancle-rzym Janie Gnińskim syn Jan Krzysztof, który miał o wiele mniejsze możliwości protekcyjne niż ojciec⁵⁰.

Już kilkakrotnie sygnalizowano, że zakres powinności części badanej grupy wychodził poza aspekt dowodzenia swoimi jednostkami. W samym 1686 r. funk-cje regimentarskie pełnili choćby dowódcy pułków królewskich i hetmańskich: M.F. Rzewuski, M. Złotnicki, A. Chełmski i K. Skarbek, ponadto K. Łasko. Ten ostatni był wyprawiony na czele 30 chorągwi jazdy koronnej i litewskiej oraz 600 Kozaków z podjazdem pod Kamieniec w czasie, gdy armia królewska operowała już w Mołdawii⁵¹. Widać zatem, że przynajmniej w początku sierpnia stolnik kijowski nie mógł doglądać chorągwi J. Wielopolskiego, w której był porucz-nikiem. W takich przypadkach dowództwo przechodziło w inne ręce – nie zawsze na osoby niższego szczebla, tj. namiestników z grona chorążych czy towarzy-stwa. W okresie kampanii mołdawskiej 1686 r. mamy do czynienia przynajmniej z jednym faktycznym rotmistrzem husarskim⁵² – M. Radeckim, dawnym porucz-nikiem jazdy kopijniczej. We wrześniu 1686 r. hetman Jabłonowski wydał ordy-nans do wszystkich pułków, w których były chorągwie husarskie. Stanowił on, aby porucznicy tych jednostek, po uzgodnieniu z pułkownikami, zebrali czeladź z każdego pułku pod dowództwem jednego towarzysza (i zorganizować w ten sposób oddział), a następnie oddali ich pod komendę rotmistrza husarskiego Ra-deckiego. Towarzystwo natomiast winno podążać w szyku, „oddawszy porucz-nikom kopie”⁵³.

Oprócz dowodów na komendę Radeckiego w charakterze rotmistrza husarskie-go, uwagę zwraca sam system decyzyjny, w którym porucznicy odgrywali istot-ną rolę. Ponadto uwagę zwraca też tworzenie doraźnych związków taktycznych, motywowanych wymogami kampanii, wskutek czego chorągwie przestawały pełnić funkcję podstawowych jednostek bojowych. Czy w związku z tym powie-rzenie komendy wydzielonej grupy wojska któremuś z badanych poruczników

⁵⁰ Z. Hundert, *Jacek (Hiacynt) Boratyński...*, s. 181–182.

⁵¹ *Vide*: rozkaz S.J. Jabłonowskiego, obóz pod Worobkowcami 1 VIII 1686, BOss., rkps 250/II, k. 83; *Relacja praeclare gestorum wojska...*, s. 30; *Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi 1686 r. królewicza Jakuba Sobieskiego*, [w:] *Materiały do wyprawy Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, oprac. C. Chowaniec, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1931, t. IV, z. 2, s. 315; C. Chowaniec, *op. cit.*, s. 53; Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 179.

⁵² Należy też pamiętać, że przykład kampanii wiedeńskiej pokazał, że kilku patronów jednostek husarskich w generalnej szarży na namioty przeciwnika 12 IX 1686 r. bezpośrednio prowadziło swoje chorągwie. W kampanii mołdawskiej nie mamy co prawda odnotowanych takich przypadków, ale nie mamy też podstaw, by je wykluczyć. *Vide*: Z. Hundert, *Organizacja husarii...*, s. 185.

⁵³ Rozkaz S.J. Jabłonowskiego, obóz pod Rebeją Mogiłą 5 IX 1686, BOss., rkps 250/II, k. 95. *Cf.* Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 178.

husarskich, złożonej m.in. z towarzystwa komenderowanego, powinniśmy interpretować jako przerwę w dowodzeniu oddziałem, w którym dysponowało się przydziałem służbowym? Na to pytanie ciężko jest dać rozstrzygającą odpowiedź. Aby jednak w przyszłości móc szerzej zastanowić się nad tym problemem, należy zaznaczyć, że gdy 3 października 1686 r. M.F. Rzewuski toczył bój z Tatarami nieopodal Suczawy, miał pod komendą m.in. Kazimierza Bremera, towarzysza komenderowanego (czyli delegowanego) spod dowodzonej przez siebie rotę husarskiej JKM⁵⁴. Analogiczna sytuacja wystąpiła w 1688 r., gdy w walkach z Tatarami poległ sędzia wojskowy Łubieński, mający w składzie swej grupy bojowej ośmiu towarzyszy komenderowanych spod chorągwi husarskiej, w której był porucznikiem⁵⁵. Wydaje się zatem, że dysponowanie w doraźnym związku taktycznym ludźmi z jednostki, w której miało się etatowy przydział, stanowi pewną wykładnię faktycznej komendy tej jednostki. Jest to jednak temat, który wymaga głębszych studiów.

Zgodnie z powyższym wywodem wypada stwierdzić, że zidentyfikowana grupa poruczników husarskich w kampanii mołdawskiej 1686 r. składała się z ludzi o wysokiej pozycji społecznej i o wysokich kwalifikacjach bojowych, dowiedzionych w wyniku długiej służby oficerskiej. Wśród badanego gremium znajdowali się także oficerowie, dla których służba wojskowa nie była priorytetem życiowym, a pewnym etapem w służbie publicznej (przede wszystkim S. Małachowski, być może S. Laskowski). Dla poruczników, jak M.F. Rzewuski, Z. Zbierzchowski, H. Lipiński czy S. Laskowski i Mokrzecki, kampania mołdawska 1686 r. była (lub mogła być) jedną z ostatnich (jak nie ostatnią) w karierze, natomiast dla zdecydowanie większej liczby osób – tylko kolejnym etapem, jak dla Żaboklickiego i Skarbka, którzy w latach dziewięćdziesiątych osiągnęli godności senatorskie, wchodząc równocześnie w skład ścisłego dowództwa komputu koronnego. Wnosząc przez pryzmat zidentyfikowanej grupy 20–21 poruczników, można uznać, że kadra dowódców husarskich miała odpowiednie predyspozycje, by skutecznie poprowadzić w 1686 r. jazdę kopijniczą do natarcia. Problem polega jednak na tym, że w kampanii mołdawskiej formacja husarska w ogóle nie miała okazji zetrzeć się w walnej bitwie z przeciwnikiem, który tego typu starć konsekwentnie unikał. Husaria, na podstawie kilku rozkazów hetmańskich z września i października 1686 r., była mobilizowana, żeby przygotować się do spodziewanej bitwy, z tym że nie miała zabierać kopii – co motywował charakter przeciwnika (Tatarów)⁵⁶. Do walnych rozpraw, jak wiemy, nie doszło,

⁵⁴ *Relacja praeclare gestorum wojska...*, s. 52–54; *Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi...*, s. 322; C. Chowaniec, *op. cit.*, s. 101–102; Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 180.

⁵⁵ *Relacja praeclare gestorum wojska...*, s. 91–94.

⁵⁶ *Vide*: Rozkazy hetmana S.J. Jabłonowskiego, obóz pod drugiej strony Prutu za Łopuszną 1 IX 1686; za Jassami 18 IX 1686; w obozie pod Suczawą, BOss., rkps 250/II, k. 94, 96–96v, 100; *Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi...*, s. 318–319; M. Wagner, *Kawaleria koronna w dobie*

dlatego – w celu zagospodarowania dużej liczby jednostek ciężkiej jazdy – tworzono z nich różne związki taktyczne i powierzano szeroki wachlarz zadań. Do najciekawszych należało niewątpliwie wyodrębnianie grup czeladzi husarskiej z kosami „wprost nabitemi” pod komendą towarzyszy, których powinnością było zdobywanie furazu dla wojska⁵⁷. Wymogi tytułowej kampanii stawiały, jak widać, przed porucznikami husarii nowe zadania, a biorąc pod uwagę duże doświadczenie wielu z nich, tym zadaniom powinni sprostać.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]

Archiwum Publiczne Potockich [APP], sygn. 47 (t. I), 163a (t. XIII, XXIV).

Archiwum Skarbu Koronnego [ASK], dz. V, sygn. 11; dz. VI, sygn. 23, 24; dz. 85 (Akta Skarbowo-Wojskowe), sygn. 105.

Metryka Koronna, *Sigillata*, sygn. 14.

Archiwum Państwowe w Toruniu

Archiwum Miasta Torunia, kat. II, sygn. XIII-36.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
rkps 1081.

Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie [BCz.]

rkps 180, 2524.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [BOss.]

rkps 250/II, 11906/III (t. I–II).

Central’nyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy, m. L’wiw [CDIAUL]

f. 5 (Księgi Grodzkie Halickie), op. 1, sygn. 186.

f. 9 (Księgi Grodzkie Lwowskie), op. 1, sygn. 445, 459.

f. 10 (Księgi Ziemskie Lwowskie), op. 1, sygn. 88.

Nacyjanal’ny Histaryczny Archiy Bielarusi, Minsk

f. 695, op. 1, sygn. 224.

panowania Jana III Sobieskiego. Lata 1683–1696, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, red. A. Smoliński, t. III, Toruń 2013, s. 73–74; Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 177–178.

⁵⁷ Więcej: Z. Hundert, *Komputowe oddziały...*, s. 178.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, t. X (*Spis oblat zawartych w aktach grodu i ziemstwa lwowskiego*), oprac. K. Liske, Lwów 1884.
- Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi 1686 r. królewicza Jakuba Sobieskiego*, [w:] *Materiały do wyprawy Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, oprac. C. Chowaniec, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1931, t. IV, z. 2, s. 314–323.
- Dupont F., *Pamiętniki historii życia i czynów Jana III Sobieskiego*, tłum. B. Spieralska, oprac. D. Milewski, Warszawa 2011.
- Dziennik Jana Stanisława Jabłonowskiego*, cz. 1 (1694–1695), oprac. W. Chomętowski, Warszawa 1865.
- Jemiolowski M., *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, Warszawa 2000.
- Komput wojska jmp. Jerzego Lubomirskiego i która chorągiew za którą chodzi*, [w:] M. Nagielski, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 333–334.
- Komput wojska koronnego na potrzeby podziału hiberny w 1686 roku*, oprac. Z. Hundert, [w:] *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. V, red. Z. Hundert, K. Żojdź, J.J. Sowa, Oświęcim 2017, s. 314–321.
- Skorobohaty A.D., *Diariusz*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa 2000.
- Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej z XVII wieku*, oprac. P. Klint, K. Rzemienicki, J. Węglorz, Wrocław 2018.
- Źródła do dziejów wojny polsko-tureckiej w latach 1683–1699*, oprac. M. Wagner, Oświęcim 2016.

OPRACOWANIA

- Chowaniec C., *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1931, t. IV, z. 1, s. 1–117.
- Dworzaczek W., *Małachowski Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Wrocław 1974, s. 414–415.
- Hundert Z., *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676*, wyd. 2, Oświęcim 2014.
- Hundert Z., *Jacek (Hiacynt) Boratyński – podczaszty żydaczowski i porucznik husarski w dobie wojen polsko-tureckich w drugiej połowie XVII wieku. Studium z zawodu żołnierskiego*, „Saeculum Christianum” 2017, t. XXIV, s. 170–183.
- Hundert Z., *Jeszcze o organizacji husarii koronnej na kampanię 1683 roku*, [artykuł w druku].
- Hundert Z., *Komputowe oddziały rodziny królewskiej w kampanii moldawskiej 1686 roku w świetle rozkazów i sprawozdania sejmowego hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego*, [w:] *Jarżmo Ligi Świętej? – Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. D. Milewski, Warszawa 2017, s. 161–186.
- Hundert Z., *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, wyd. 2, Oświęcim 2019.
- Hundert Z., *Oddziały Radziwiłłów w wojsku koronnym w dobie panowania „królów rodaków” (1669–1696)*, [w:] *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 257–279.

- Hundert Z., *Organizacja husarii koronnej na kampanię wiedeńską 1683 roku*, [w:] „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Z. Hundert, M. Wagner, Oświęcim 2017, s. 166–196.
- Hundert Z., *Związki szlachty województwa mazowieckiego z wojskiem w dobie panowania Jana III Sobieskiego – wybrane przykłady*, [w:] *Spółeczeństwo polskie i wojsko*, red. K. Maksymiuk, D. Wereda, A. Zawadzki, Siedlce 2016, s. 83–98.
- Hundert Z., Sowa J.J., *Od towarzysza jazdy do wojewody podolskiego. Przebieg służby wojskowej Nikodema Żaboklickiego w latach 1656–1706*, „*Res Historica*” 2016, nr 42, s. 127–181.
- Kalinowski E., *Jaruzelski – bohater czy zdrajca? Nieoczywista biografia wojskowego i polityka* [artykuł w druku, udostępniony przez autora].
- Kaźmierczyk A., *Skarbek Krzysztof*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVIII, Warszawa–Kraków 1997, s. 19–21.
- Kołodziej R., *„Ostatni wolności naszej klejnot”. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.
- Nagielski M., *Rzewuski Michał Florian*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław 1992, s. 130–133.
- Sowa J.J., *„Dysponuję krwawą pracą moją”. Testamenty oficerów wojska koronnego z ksiąg grodzkich lwowskich z lat 80. XVII wieku*, [w:] *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej*, red. K. Bobiatyński, P. Gawron, K. Kossarzecki, D. Milewski, P. Kroll, „*Biblioteka Epoki Nowożytnej*” 2017, z. 5, s. 583–606.
- Wagner M., *Kampania żwaniecka 1684 roku*, Warszawa 2013.
- Wagner M., *Kawaleria koronna w dobie panowania Jana III Sobieskiego. Lata 1683–1696*, [w:] *Do szarży marsz, marsz...* *Studia z dziejów kawalerii*, red. A. Smoliński, t. III, Toruń 2013, s. 67–112.
- Wagner M., *Słownik biograficzny oficerów polskich w drugiej połowie XVII wieku*, t. I–III, Oświęcim 2013–2018.
- Wagner M., *Udział wojska litewskiego w wojnie polsko-tureckiej 1684–1699*, „*Historia i Świat*” 2014, nr 3, s. 113–136.
- Wagner M., *Zapomniany bohater bitwy wiedeńskiej. Zygmunt Zbierchowski (około 1635–1691) – porucznik husarski*, [w:] *Do szarży marsz, marsz...* *Studia z dziejów kawalerii*, t. IV, red. A. Smoliński, Toruń 2013, s. 63–79.
- Wasilewski W., *Wyprawa bukowińska Stanisława Jabłonowskiego w 1685 roku*, Warszawa 2002.
- Wimmer J., *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1683–1689*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1962, t. VIII, s. 243–279.
- Wimmer J., *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965.

ZBIGNIEW HUNDERT

Lieutenants of Polish (Crown) winged hussars in Moldavian campaign of 1686

In Summer 1686 Polish-Lithuanian army, led by king John III Sobieski, started campaign to capture Moldavia. Amongst other troops, 25 Polish (Crown) winged hussars banners (companies), with total strength of 3580 horses, were present. We can identify 20 of their lieutenants, with majority of them being professional officers with long service records. Their experience and social standing was good determinant of the quality of the units that they led.

Keywords: Polish winged hussars, winged hussar' lieutenants, Moldavian campaign of 1686.